

ŽEMAIČIŲ vyskupo Motiejaus Valančiaus jubiliejiniai metai ir jo „Silva rerum“ („Namų užrašai“)

Lietuvos Respublikos Seimas, atsižvelgdamas į istorinės, politinės, sociokultūrinės atminties išsaugojimo svarbą ir artėjančias valstybei reikšmingų įvykių, asmenybių, sukaktis, 2021 m. gegužės 13 d. priėmė nutarimą Nr. XIV 315 „Dėl 2026 metų paskelbimo Žemaičių vyskupo Motiejaus Kazimiero Valančiaus, Lietuvos radijo ir Lietuvos Helsinkio grupės metais“. Vado-vaudamasi šiuo nutarimu Vyriausybė jau yra patvirtinusi Žemaičių vyskupo Motiejaus Kazimiero Valančiaus metų minėjimo 2026 metais. planą.

Žemaičių vyskupas, švietėjas, rašytojas, blaivybės sąjūdžio organizatorius Motiejus Kazimieras Valančius, kuris yra viena svarbiausių XIX a. vidurio Lietuvos religinio, kultūrinio, visuomeninio ir politinio gyvenimo asmenybių, įnešusių reikšmingą indėlį į Lietuvos mokslo raidą, švietimo ir kul-

tūros puoselėjimą. Jis gimė 1801 m. vasario 16 d. dabartinio Kretingos rajono Nasrėnų kaime, mirė 1875 m. gegužės 29 d. Kaune. Vyskupo tėvai buvo Motiejus Valančius ir Ona Stonkutė-Valančienė.

2003 m. Vilniuje leidykla „Baltos lankos“ išleido knygą „Namų užrašai“. Pristatydami ją skaitytojams leidėjai rašo: „Šioje knygoje pirmą kartą ištisai skelbiame (su vertimu į lietuvių kalbą) Žemaičių vyskupo Motiejaus Valančiaus rankraštiniai tekstai, kurių pats autorius spausdinti neketino. Ypatingą vertę laiko perspektyvoje įgauna ta užrašų dalis, kurią būtų galima įvardyti kaip autobiografinę – vyskupas pateikė nuoseklų ganytojiškos veiklos dienoraštį, aprašė atskirus savo gyvenimo epizodus, užsirašinėjo apskritai įdomesnius gyvenamojo meto atsitikimus.

Šiandien šie mozaikiški raštai – tai pirmiausia dar viena, iki šiol mažai žinoma, iškilios Žemaičių vyskupo asmenybės raiškos forma. Tyrinėtojams tai daugeliu atžvilgių unikalus šaltinis, o istorinių skaitinių mėgėjams – taip pat savotiškas aruodas, kupinas žinių apie visuomeninės svarbos įvykius ir ne kiek nemažiau dominančius kasdienio gyvenimo faktus.“

Spausdiname Žemaičių muziejaus „Alka“ istorikės JANINOS BUCEVIČĖS parengtą tekstą, kuriame ji kviečia ne tik prisiminti M. K. Valančių, bet ir skaitant citatas iš knygos sužinoti, kas joje yra rašoma apie Telšius.

M. K. VALANČIUS apie Telšius

Šiemet minime Žemaičių vyskupo Motiejaus Kazimiero Valančiaus (1801–1875) gimimo 225-ąsias metines. Prisimenant vyskupą pravartu pavarstyti jo „Namų užrašus“ – „Silva rerum“ (rankraštinę knygą, į kurią nuguldavo knygos savininkui aktualūs tekstai). Ji suteikia galimybę išsamiau susipažinti su ano meto laiko dvasia dvelkiančia necenzūrotų užrašų autentiška ir sužinoti, ką juose iškilūs vyskupas buvo pasižymėjęs apie Telšius.

M. K. Valančius savo „Silva rerum“ („Pamiętnik domowy“) rašė lenkų kalba. Knyga „Namų užrašai“ išleista 2003 metais. Ją į lietuvių kalbą vertė dr. Aldona Prašmantaitė. Čia randame daug aktualios informacijos ir apie Telšių bažnyčią, mokyklą (gimnaziją), kalėjimą, kunigus, siautusią cholera, 1863 m. sukilėlius ir rusų valdžios vykdomas represijas bei rusifikaciją, taip pat subtilias užuominas apie paties M. K. Valančiaus gyvenimą ir veiklą.

Žemaičių vyskupas M. K. Valančius 1864 m. gruodžio 3-ąją rusų valdžios nurodymu turėjo persikelti gyventi į Kauną. Nuo to laiko Žemaičių vyskupystės centras taip pat veikė Kaune. Vyskupui

(Nukelta į 14 p.)

buvo skirta 6 200 rublių bauda, uždrausta išvykti iš Kauno, grasinta jį išvežti į Rusijos gilumą (psl. 595). Žemaičių vyskupijos centrą perkėlus į Kauną, vyskupijos kurija buvo įkurdinta augustinų vienuolyno buvusiose patalpose šalia Kauno parapijos bažnyčios. Į Kauną buvo perkelta ir Varniuose veikusi Žemaičių vyskupijos kunigų seminarija.

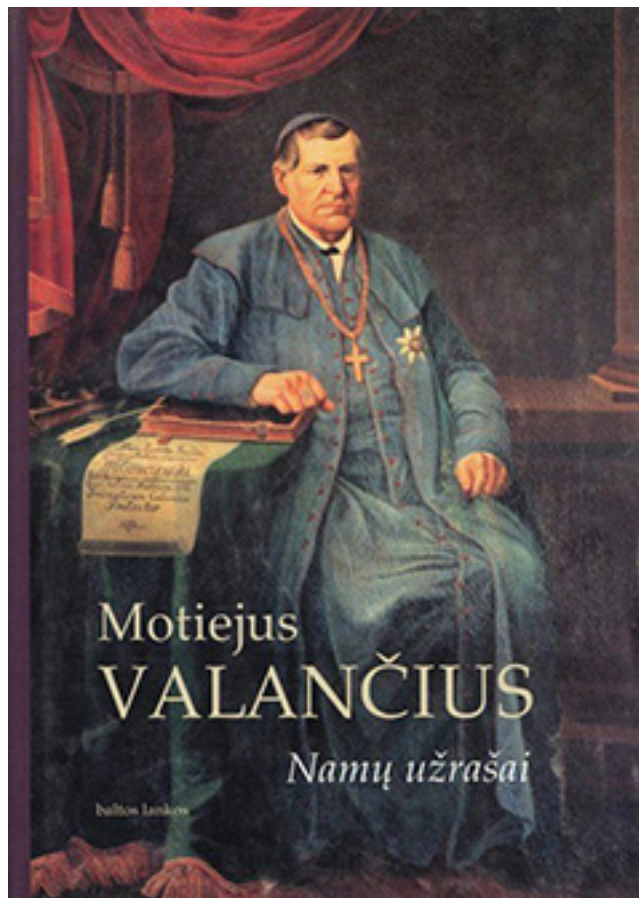
Citatos iš knygoje paskelbto teksto

Psł.191: 1842 m. gruodžio 16 d. Rusijos caro įsaku buvo panaikinta vienuolynų provincijų pareigybė ir įvesta vyskupijos vizitatorių pareigybė su 400 sid. rub. metiniu atlygiu. Šie valdininkai, išrinkti iš tinkamiausių dvasininkų, vadovaujami vyskupijos valdytojų, privalėjo tiesiogiai prižiūrėti visus vyskupijos vienuolynus ir posėdžiauti jų konsistorijoje. Telšių vyskupijoje [1842 m.] pirmuoju vyskupo kunigaikščio Simono Giedraičio vizitatoriumi buvo išrinktas kunigaikštis Martynas Giedraitis, Telšių prelatas.

Psł. 209: 1843 m. spalio 20 d. caro įsakas Valdančiam Senatui: „Patvirtinę švietimo ministro pateiktus ir Valstybės taryboje apsvarstytus Vilniaus, Kauno ir Minsko gubernijų auklėjimo institucijų etatus, pritaikytus prie naujos šių gubernijų sudėties, įsakome: 1) laiką, kada įvesti šiuos etatus jau veikiančiose auklėjimo institucijose, palikti švietimo ministro nuožiūrai; pagal naujus etatus ketiname atidaryti skyrių prie Gardino gubernijos gimnazijos, o Telšiuose prie Bernardinų vienuolyno esančią apskritinę mokyklą pagal etatus pertvarkyti į bajorų mokyklą, paaiškęs, jog tai galima padaryti iš Švietimo ministerijai skirtų lėšų“.

Psł. 217: 1843 metais Liudvikas Jucevičius, katalikų kunigas, Ukmergės apskrities Vilniaus vyskupijos Svėdasų vikaras įsimylėjo panelę Žurauskaitę, šios apskrities dvarponio dukrą ir, sulaukęs atsako, nutarė su ja susituokti. Tuo tikslu abu nuvažiavo į Telšius, pasisakė Telšių popui, kad nori priimti graikų-rusų tikėjimą, galiausiai, nepaisydami panelės tėvų prieštaravimo, graikų-rusų arkivyskupo Semaškos leidimu, atsisakė katalikų tikėjimo ir susituokė. Dabar abu bastosi jausdami visuotinę panieką. (psl. 217)

Psł. 346–347: Vakar dieną [1844 metų rugsėjo 14-ąją] vietos katedroje įvyko liūdna laidotuvių iškilmė į Amžinybę pasitraukusio Telšių vyskupiją valdžiusio Adramitenos vyskupo Simono Mykolo

Motiejaus Valančiaus knygos „Namų užrašai“ viršelis

Giedraičio, kurio palaikai atvežti čia rugsėjo 12 dieną iš jo rezidencijos Alsėdžiuose, kur praėjusio rugpjūčio 7 dieną atidavė Dievui dvasią, švelniausiai apverttas jį supančių giminaičių ir buvusios jo vadovaujamos vyskupijos, iš kurios, balzamavus kūną ir atlikus įprastas pamaldas, gausiai susirinkus žmonėms, nuoširdžiai prisidedantiems prie visuotinio gailesčio dėl skaudžios ganytojo netekties, šie menki palaikai buvo palydėti šiai paslaugai susirinkusios dvasininkijos ir artimesnių bei tolimesnių giminaičių [...]. Vežant palaikus, kelyje per apskrities miestą – Telšius – gedulinga laidotuvių eiseną buvo sutikta su derama vietos vienuolių dvasininkijos bei mieste esančių civilių ir karo valdininkų pagarba. Laidotuvių eiseną paskui pasuko į kunigų bernardinų bažnyčią, kurioje, giedant gedulingas giesmes ir [gaudžiant] atitinkamai muzikai, atnašautos gedulingos Mišios, o po jų vienas šio Ordino kunigų pasakė laidotuvių kalbą. Po kalbos prasidėjo mirusiojo vyskupo kūno palydos. Iki miesto vartų ėjo visi tie, kurie buvo laidotuvių eiseną sutinkant, taip pat daugybė gailesčio prislėgtų žmonių

Psł. 385: [1845 m.] Telšiuose cerkvės iki šiol nėra, tačiau valdžios atsiųstas popas gyvena mieste ir pa-

maldas laiko privačiame name [dabartinės Kalno ir Mažosios Kalno gatvės sankirtoje].

1845 metų lapkričio mėnesį Veščezerovas, Telšių popas, džiovininkas, sunkiai susirgo. Matydamas artėjančią mirtį, nesant kito popo, primygtinai savo namiškių prašė, kad jam atvestų kunigų bernardinų gvardijoną kun. *Justiną Valavičių, tačiau šis, baimindamasis griežtų valdžios draudimų, nėjo. Galiausiai popas prašė, kad jam atneštų žvakę iš katalikų bažnyčios, kurią, kai jam davė, bučiavo, iškėlė rankas į dangų ir pasimirė. Jo mirties priežastis buvo degtinė, kurią, nepaisydamas savo negalavimų, kasdien be saiko gerė.*

Psl. 387: *Telšių apskritinė mokykla nuo 1844 metų visiškai perėjo į pasauliečių rankas, tuo tarpu iki tol keletas bernardinų ėjo mokytojų pareigas. Mokyklos vadovas anuomet buvo Bazaninas, o pirmasis kapelionas Juozapas Beržanskis, teologijos kandidatas, diecezinis kunigas.*

Psl. 365: [1848 m.] *Tačiau cholera vis tiek siautėjo. [...] kitą [lapkričio] mėnesį Telšiuose pražudė 127 žydus ir 15 krikščionių. Nuo jos mirė raštininkas Jonas Lileika, gubernijos sekretorius, kuris neapdairiai suvalgė truputį grybų. Taip pat numirė studentas Balabanas, užvalgęs rūgusio pieno.*

Psl. 503: *Varniuose aiškus šnipas buvo parapijinės mokyklos mokytojas Beinaravičius, o kai cholera jį nušlavė, šias pareigas perėmė seminarijos rusų kalbos profesorius ponas Klevenskis. Kai šį pasisekė iš Varnių kažkaip išstumti, [1854 m.] atsiųstas kitas, taip pat kaip seminarijos mokytojas, dar bjauresnis, Teoftistovas. Teoftistovas, popo vaikas iš Vladimiro gubernijos, buvo pedagoginės Peterburgo mokyklos [auklėtinis]. Institutas, išleisdamas jį į pasaulį, davė geriausią atestatą, o kai jam prisiėjo mokytį kitus, paaiškėjo, kad nieko nemoka. Turėjo didelį pomėgį rašyti skundus, ypač dėl vyskupo Valančiaus ir seminarijos rektoriaus jo malonybės kun. Aleksandro Beresnevičiaus, kaip savo viršininkų. Bet kaip neraštingas, kiekvieną kartą turėjo važiuoti į Telšius, ten ieškoti pagalbininkų, mokančių rusų kalbą, ir taip apskusti nekaltuosius. Dėl šių skundų vyskupui teko keletą kartų važiuoti į Vilnių ir aiškintis generalgubernatoriui Eljui Bibikovui ir slaptajai policijai.*

Psl. 505: *Be to, vidaus reikalų ministras davė nurodymą, kad kas mėnesį [kunigų] seminariją aplan-*

kytų Telšių mokyklos prefektas Lukaševičius. Jo apsilankymai seminarijai buvo ypač nemalonūs, nes ir už pinigų, kuriuos, kiekvieną kartą atvažiavus, jam reikėjo mokėti, ne visada buvo galima gauti gerą įvertinimą.

Psl. 515: *Jonas Krizostomas Gintilovskis, kitaip Gintila, gimė 1788 metais Telšių paviete, Gelindėnų kaime. Iš pradžių lankė mokyklą [Žemaičių] Kalvarijoje, vėliau – Telšiuose. Keletą klasių išėjęs, metė mokslus ir tarnavo vadinamoje Telšių palestroje [teisme], bet, dėl kilmės nesitikėdamas nieko išsitarnauti, išvažiavo į Vilnių. Čia kurį laiką pagyvenęs, pamatė, kad nelengva ką nors surasti, įstojo į dvasininkų luomą Vyriausiojoje seminarijoje Mogiliavo vyskupijos sąskaitą, nes Mogiliavo vyskupija nieko neatsiuntė. Tai įvyko 1807 m.*

Psl. 715: [1851 m.] *Balandžio 22 dieną vizitavau tėvų bernardinų vienuolyną ir bažnyčią Telšiuose bei suteikiau Sutvirtinimą 3 410 įvairaus luomo asmenų.*

Psl. 737: [1855 m.] *Rugsėjo 23 dieną Telšių buvusioje Bernardinų bažnyčioje priėmė Sutvirtinimą 165 asmenys.*

Psl. 759: *1858 m. liepos pabaigoje pakviestas maloningojo jo malonybės kunigo Stanislovo Gruzdzio, Platelių klebono, rugpjūčio 1-ąją nuvažiavau į Telšius, į atlaidus, vadinamus Porciunkule. Ten rugpjūčio 2 dieną iškilmingai celebravau ir suteikiau Sutvirtinimą 342 asmenims.*

Trečią dieną, kuri buvo sekmadienis, draugijoje jų malonybių kunigų: Dovydaičio, savo sekretoriaus, Lauryno Barkausko, Sedos klebono, Alsėdžių dekanas, Moncevičiaus, Telšių klebono, ir kitų, iškilmingai pašventinau didįjį altorių Platelių bažnyčioje Šv. Apaštalo Petro ir Pauliaus garbei.

Psl. 763: [1858 m. gegužės mėn.] *29 dieną per Telšius grįžau namo. Telšiuose aplankiau turmą, tai yra viešąjį kalėjimą, kuriame buvo 200 asmenų.*

Psl. 768–769: *Telšių klebonas jo malonybės kunigas Joakimas Moncevičius, Telšių bažnyčioje išardęs viduryje [buvusį] didįjį altorių, perkėlė [jį] į galą bažnyčios. Tą šventovę kažkada buvo konsekruota sufragano Bukatos, negalėjo, žinoma, palikti nekonskruotas didysis altorius. Taigi pakviestas minėto maloningojo jo malonybės kunigo Moncevičiaus, [1859 m.] rugpjūčio 29 dieną leidausi į kelionę. Prie*

(Nukelta į 16 p.)

Telšių parapijos ribos mane sutiko 200 raitelių. Artėjant prie miesto apsupo didžiulė masė žmonių. Prie bažnyčios radau belaukiančių apie 40 kunigų. Įpras-tomis apeigomis įdėjau Šv. Kankinių: Konstantino, Klemenso ir Aurelijos relikvijas į kapinių koplyčią, prie kurios žmonės ištisą naktį giedojo. Kitą dieną, rugpjūčio 30, pakonsekravau didįjį altorių Švenčiausiosios Loreto Motinos titulu. Tą pačią dieną įvyko kunigo Moncevičiaus pakėlimas į tikruosius klebonus. 31 dieną suteikiau Sutvirtinimą 947 asmenims ir grįžau į namus.

Psl. 771: [1860] Birželio 13 dieną Telšiuose suteikiau Sutvirtinimą 25 asmenims.

Psl. 783: 1861 metais bajorija, tautiniais jausmais persiėmusi, bažnyčiose giedojo patriotines giesmes. Giedotojų partija buvo tiek stipri, kad dvasininkija negalėjo atsiginti. Besipriešinantys susilaukdavo įvairių pašaipų. Kai kurie kunigai, tos pačios dvasios skatinami, prisidėjo prie giedojimų, kaip antai: Chadaravičius Petras, Girdžių filijalistas, Stankevičius Antanas, Skirsnemunės vikaras, Alfonsas Kareiva, Panevėžio gimnazijos kapelionas, trys Kauno konvento augustinai, Montvidas Liudvikas, Panevėžio klebonas, Moncevičius Joakimas, Telšių klebonas, Gabševičius Andrius, Kauno gimnazijos kapelionas ir Mackevičius, Panevėžio vikaras. Toks Rusijai priešiškas elgesys nepatiko vyriausybei, kuri kunigą Gabševičių ištrėmė į Petrozavodską, kunigus Chadaravičių ir Stankevičių palaikė Vilniuje pora mėnesių ir paleido. Iš kunigų Montvido ir Moncevičiaus atėmė klebonijas. Likusių likimas neaiškus. Jeigu jau mano pavaldiniai nusikalto, vyriausybė ir mane priskyrė prie kaltų. Dėl tos priežasties šviesiojo daugalio Piotro Valujevo, vidaus reikalų ministro, šaukimu važiauvau į Peterburgą. Iš Varnių išvykau lapkričio 8 dieną. Pakeliui Joniškėje suteikiau Sutvirtinimą 18 asmenų. Sostinėje viešėjau iki gruodžio 29 d. Grįžau namo prieš Tris Karalius, spaudžiant šalčiams iki 26 laipsnių.

Psl. 785: [1862] gegužės 14 dieną Telšiuose suteikiau Sutvirtinimą 236 asmenims, pasimeldžiau su susirinkusiais ir išvažiauvau toliau [į Žemaičių Kalvariją].

Psl. 793: [1862 m.] Lapkričio 1 dieną per Visų Šventųjų iškilmes, katedroje celebravau Sumą su popiežiškuoju palaiminimu. Žmonių buvo daugybė. Jo

malonybė kunigas Gabaliauskas, specialiai iš Telšių pakviestas, sakė pamokslą lietuviškai. Ragino žmones atnaujinti blaivybės įžadus. Atnaujino. Užgiedojome „Veni Creator“ ir teikiau palaiminimą. Ši priemonė buvo gana sėkminga, nes kunigas Gabaliauskas, žinomas pamokslininkas, į žmones kreipėsi labai įtaigiai.

[...] Mokšeckis Pilypas, [Žemaičių] Kalvarijos konvento pamokslininkų ordino, puikus pamokslininkas, laikytas Telšių kalėjime, išvežtas net į Tunką.

Psl. 795: 1863 metų gegužės pradžioje į [Žemaičių] Kalvarijos miestelį atėjo sukilėliai ir privertė jo malonybę kunigą Pilypą Mokšeckį pagarsinti Lenkijos manifestą. Už tai rusų valdžia iš karto jį suėmė ir išvežė į Telšių kalėjimą. Birželio 8 dieną man buvo pranešta, kad kunigą Mokšeckį kitą dieną turi sušaudyti. Iš karto išvažiauvau į Telšius jo gelbėti, per pasiuntinį parašiau Šiauliuose gyvenančiam generolui Maideliui, kad imu jo malonybę kunigą Mokšeckį savo atsakomybėn. Aplankiau su tuo reikalu susijusius asmenis. Telšių bažnyčioje birželio 9-ąją suteikiau Sutvirtinimą 62 asmenims.

Psl. 587: 105 Žemaičių vyskupystės kunigai buvo apkaltinti dalyvavus 1863–1864 metų sukilime, represuoti, ištremti į Sibirą ar net sušaudyti. Moncevičius Joakimas, Telšių klebonas, sukilimui nepriklausė, vėliau, policijai įsikišus, buvo ištremtas į Gardiną. 1870 metais grįžo į Raseinių dominikonų vienuolyną.

Telšių kalėjime buvo kalinami šie kunigai: Gargasas Antanas, pataisos namų [Varniuose] gyventojas, girtuoklis, buvo tarp sukilėlių, jų atgabentas į pataisos namus, 1863 metais sušaudytas Telšiuose. Noreika Izidorius, Gargždų vikaras, žmogus nesuvaldomas, surinko būrį, palei Žemaičių Šates sučiuptas kazokų ir 1863 metais Telšiuose sušaudytas tą pačią dieną su kun. Gargasu.

Psl. 697: Gruzdis Stanislovas, Platelių klebonas, už tai, kad ponas Grosas atėjo pas jį su sukilėliais, Telšių kalėjime praleido beveik metus, buvo teisiamas, sumokėjo karo gubernatoriui Muravjovui 300 rublių ir grįžo į Platelius eiti ankstesnių pareigų. Rūpesčiai taip pat kainavo nemažai.

Sedos klebonas Laurynas Barkauskas, vos tik užgirdęs miestelyje triukšmą, skubiai išvažiaavo į parapiją, grįžo tik sukilėliams išėjus. Tačiau, įskystas Telšių ispravniko Kryzickio, prarado kleboniją. Daviau jam altariją Palangoje. Rusai iš Telšių atėjo į Sedą, paėmė sukilėlių vėliavą ir grąžino senąją tvarką.